

Memuaarid I

Lapsepõlv

August Tarendi (1890–1971)

Lk 152–153

Kui Tikamäest edasi vaadata lõuna poole, siis paari versta kaugusel paistab Koonuse mägi, mille harjal paistab tuuleveski, ja pisut vasemal [Maidla] mõisa park. Mägi on saanud nime oma koonuse kuju järgi. Koonuse mäega algab pikem vallseljak, mis ulatub ligi verst maad lõuna poole, ligi Kolovere mõisat (lossi). Vasakul eemal paistab jälle kõrge mägi – Kantsi mägi – vist mõne vanaaegse kantsi ase. Seda kutsutakse ka Laisilla mäeks. Koonusemäega kõrvuti umbes versta vahemaaga asub nn Ollimägi. Nende mägede vahel orus voolab vähese veega jõgi – Maidla jõgi. Jõe taga levib madalik kuni Kolovere lossini ja selle taga muutub maapind jälle kõrgemaks. Seal asuvad Kalju ja Leila küla. Kaugemal edelas paistavad metsaga kaetud künkad, mis pika ahelikuna ulatuvad loode ja lääne poole kuni Tallinna–Haapsalu raudteeni Palivere kohal. Need nn Liiva mäed, mis algavad Kullamaa kiriku taga oleva Kullamäe ehk Rohumäega, nagu rahvas teda nimetab, sest see on üleni rohtu kasvanud. Need Liiva mäed meenutavad elavalt metsaga kinni kasvanud mereäärseid luiteid. Nähtavasti on meri kunagi siia ulatunud.

Lk 179–188

Nii möödus talv peaaegu märkamatult. Olin talus pea igapäevane külaline, kellest välja ei tehtud, niisiis peeti nagu oma inimeseks. Vanematel inimesetel oli igapäev oma töö ja toimetus ja päeval ei jätkunud kellelgi aega kõrvaliseks jutuajamiseks. Talvel ei olnud siiski seda ägedat ruttu mis suvel. Laupäeva õhtuti tuldi aegsasti õhtule, niipea kui [Kullamaa] kirikukella kumin kaugelt edela poolt kostma hakkas. Siis öeldi lihtsalt “püha tuleb sisse”. Suur veepada rippus juba poolest päevast saadik koldel koogu otsas, mille alla perenaine raagu ja oksi ajas, et vett keema saada. Kui pajatäis vett oli keemas, kallati see täis suurde tünni, mis saunas

<http://haldjas.folklore.ee/tagused/nr16/tarendi.pdf>

ahju kõrval seisis, ja pandi uus täis soojenema. Seda tehti nii kaua, kuni arvati soojast veest küllalt saavat. Siis hakati ahju kütma, et keris kuumaks läheks. Muidugi tuli palju suitsu sisse, aga üks hoiti niikaua lahti, kuni ahi küdenud sai. Selleks ajaks kogunes meespere, kellel väliseid toimetusi enam polnud teha, tuppä end nädala higist ja saastast puhtaks pesema. Mindi ahju peale ja teine mees ulatas maast kibuga vett järele. Kui sellest kuivast leilist, mis keriselt pärast kerise peldi lahti hoidmist välja tuli, ei jätkunud, siis siputati märja vihaga natuke vett kerisekividele, mis siis hakkasid susisema ja auru välja ajama. Kaselehise vihaga klopsiti siis üleval ahju lael end nii kaua, kuni ihu üsna punaseks läks, ja siis tuldi alla end pesema. Siis läks jälle teine mees üles end vihtlema, ja kui see valmis oli oma asjaga, tuli samuti alla end valmis pandud sooja veega pesema. Mindki taheti mõnikord vihelda, aga ma kartsin tulist auru ja leppisin ainult maas pesemisega. Kui mehed olid pestud ja riides, läksid nad ja heitsid kambrisse sängi pikali või hakkasid lambivalgel ajalehte lugema. Naispere tuli siis omakorda rehetuppa ja hakkas ennast vihtlema. Pärast saunaskäimist, vihtlemist ja pesemist hakati õhtust sööma. Vanaperemees luges ristipandud kätel mõnesõnalise lühikese söögipalve ja siis hakkasid kõik korraka sööma. Kui juhtus koolmeister söömajal sääl olema, siis luges tema söögipalve. See oli selle aja mood. Pärastpoole kadus see komme ära. Õeldi, et vanaaegne mood.

Pühapäeval ei olnud ka õiget puhkamist muil kui vanaperemehel. Perenaiselgi polnud pühapäeval aega. Kui ta kirikusse ei läinud, siis pidi kodus loomi toimetama. Nooremad ei raatsinud kunagi koju jääda. Kui kirikusse ei mindud – ennast näitama ja teisi vaatama –, siis koolimajasse laulu- ja näitemänguharjutustele, mis nüüd moes olid, mindi pühapäeva pärastlõunal ikkagi. Sinna tulid samuti nooremad ja isegi vanemad inimesed kokku, et saaks sõbraga sõnakese juttu puhuda. Laulukooris käis isegi vanemaid mehi alumist bassi laulmas. Kui juhtus olema vihmane ilm ja kirikusse minemist ei olnud, loeti enne lõunat ajalehte, lehelisasiid mitmesuguste juttudega sääl sees, juturaamatuid või sirviti lihtsalt iga-aastasi uusi ja vanu kalendreid, mida alati hoiti kui väärtuslikku jutuvara. Kui juhtus noorematel ehk vanematele külalisi tulema, aeti niisama juttu, ja pea see pühapäevane päev siis kadus. Talus kaarte ei mängitud, vanem pererahvas oli selle vastu. Kui juhtus selle himulisi olema, siis mindi ikka “mäele”,

see on koolimajja, kus siis koolmeistri toas vihuti oma trumpi ja muid, mida ma ei mäleta, kaartide laksudes vastu lauda nii et tolma taga. Vahel sekka kuuldus ka mõni kõvem rusikahoop vastu lauda ja mõni kurat kargas õhuaknast välja, kui mäng läks ägedaks. Aga tülli ei mindud – omad mehed asjaosalised. Kes siis nii mats tahtis olla, et kaardimängus tüli norib. Imelik on see küll, et kaardimäng õpetab ühtlasi ka kuradi vandumise kätte. Sellepärast vanemad ja vagamad inimesed seda vist ei sallid. Iseenesest on see mäng ju sama mis iga muu mäng. Aga võib-olla ainult nii kaua, kuni ainult ajaviiteks mängitakse. Mäng raha peale – see ajab meele kurjaks. Seda aga meil ei harrastatud.

Nooremad läksid mõnikord ka küla peale luusima. Vanemad seda ei takistanud. Vanematel oli meeles oma noorusaeg, ja ega nemadki omal ajal kivist ega puust olnud. Elas see, kes elada tahtis, nii kuis suutis ja oskas ja kadedust sellest ei tunnud keegi muu kui vast mõni kadekops või võistleja samal rajal, keda mõnikord kogemata kombel või päris meelega akna taha jäeti, samal ajal kui teine, keda rohkem eelistati, kellest rohkem lugu peeti, soojas kambris peretütre või peretütardega, kui neid oli rohkem kui üks, magusat juttu võis vesta. See, keda sel viisil akna taha jäeti, võis küll võimetus vihas hambaid kiristada ja sügavas südamepõhjas kurje kättemaksumõtteid haududa, aga mis see teistele korda läks. Akende sisselöömiseni ja muu vägivaldla tarvitamiseni kohapeal ei mindud, nii kombekad ja viisakad ikkagi oldi, kui ei tahetud rahva üldise naeru ja pilke alla sattuda. Kõige rumalam on ju tunda ennast avalikult narriks peetuna. Külajuttu ja keelepeksu kartis igaüks, kel vähegi eneseuhkust, ja kuigi mõni nõrgema närvidega nooruk tasakaalu kaotas, siis seadsid teised ta mõne otsekohese sõna või müksuga ribide vahele kiiresti ja ustavalt jälle tasakaalu, nii et kombe vastu eksija end jälle leidis õige tee pealt. Sellepärast ei käidud küla peal ka kunagi üksipäini ja salajas, vaid ikka hulgakesi, kambaviisi või salgas, oli nagu uljam olemine ja vahvam tuju igaühel. Laulda ja räusata võis iga mees niipalju kui tahtis, aga kätele vaba voli ei tohtinud anda, vähemalt oma kamba meeste vahel mitte. Ja ka võõraste vastu, kes just tädiranda ei tulnud, pidi end viisakalt ülal pidama. Kõige parem oli vaikida, kui mõni võõras vastu tuli. Kui leidis lõõtspill, siis võeti muidugi kaasa. Pill ja laul andsid kõigele selle päris tuju ja värvingu. Kui mõni aiateivas kusagil liiga tugevast haardest raksus, ei pandud sedagi pahaks, kui seda ei hakatud tarvitama

mõne kaaslase, vaid kurja koera vastu. Ja juhtus keegi olema liialt pühade tuju sisse võtnud, nii et jalad kippusid all kõveraks vajuma ja kogu olemine üpris sandiks minema, ei jätnud seltsimehed teda maha. Väsinud mees toimetati ühisel nõul ja jõul lähemasse sooja ruumi välja puhkama, oli see siis inimese eluase või puhas ja kuiv loomalaut, kus ruumi leidis.

Nendest külaskäimise lugudest räägiti tol ajal mõnel pool õhtuti päris imeasju, nii et kuula aga. Enamasti käisid need jutud ikka terve küla läbi ja ei jätnud ka Alltoa rahvast vahele. Nii kuulsin minagi nendest lugudest osakese. See oli omapärane rahvakirjanduse looming, mis oleks väärt olnud üles märkida. Kahjuks polnud selleks kellelgi arusaamist ega oskust. Sel ajal oli vanavara korjamine moes, võibolla et mõnigi jutuke leidis sel teel jäädvustamist üldsuse varasalves. Koolmeistrid ja vallakirjutajad – ka meie koolmeister ja minu isa – olid vanavarakorjajatenä end üles andnud, ju nad siis ikka midagi saatsid ka, aga kes sellest siis minule veel rääkis. Mina kui poisike ei suutnud kõigest, mis räägiti, veel täielikult arugi saada, ei tundnud, nagu talu karjaplika mulle ütles, veel “pooligi asju”, nagu ta nimetas. Olgugi et mõnigi asi, mille üle teised naersid, ka mind naerma ajas, täielikust arusamisest olin veel kaugel. Niisuguseid jutuajamisi juhtus talveõhtuti üsna sageli, iseäranis talve teisel poolel. Siis näis inimestel mõnikord rohkem aega ja tuju olevat. Koolmeister oli alaline külaline selles talus, ja ma sain juba siis aru, et ta peretütre peale silma viskas. Sellest need kavalad kõned ja mõistaandmised, tähendamissõnad ja naljaheitmisedki välja kasvasid, mis ajasid vanemaidki inimesi naerma ja tekitasid kõigile lõbusa tuju. Oleksin olnud vanem kooliskäija, kel kirjaoskus selge, oleksin võinud kirjutada sellest raamatu. Kuid kahjuks ei leidunud vastavat kirja-meest. Koolmeister ütles vahest küll Kaarlile,¹ kui see mõne vigurijutuga oli hakkama saanud, et saatku see jutt mõnele lehetoimetusele, küll näed, et ära trükivad. Kaarel ainult naeratas ja muheles omaette. Võib-olla oli ta selle ise kusagilt lugenud, aga siis oleksid seda ka teised võinud teha. Aga seda ei olnud, ise mõtles välja. Endamisi arvasin: kui suureks saan, siis kirjutan sellest kõigest raamatu või saadan lehetoimetusse, kus ära trükitakse. Inimesed siis loevad ja naeravad ja nimetavad minu nime ... nagu Eduard Vilde nimegi ... ja niiviisi saan kuulsaks tervel Eestimaal. Palju naljajutte ilmus lehtedes, eriti just Eesti Postimehe “Õhtustes kõnedes” ja lisades. Need olid kõiksugu

jutud, ka naljajutud, mis kõige rohkem meeldisid, enim eriti lühijutud, saksa keelest tõlgitud või jälle Vilde algupärandid. Neid loeti õhinal ja Vilde kirjanikukuulsus kasvas iga päevaga. See äratas luulelendu ja kasvatas huumorimeelt rahvahulkades.

Eestlane on olnud suur naljasõber kõikidel aegadel, ka kõige kibedamal orjaajal pole see allikas kuivanud. Ja naljast peeti ka selles ümbruses suurt lugu, kus mina oma nooruspäevad veetsin. Selline ümbrus ja meelsus ei võinud jätta minule oma mõju avaldamata. On see hea või halb – mine seda tea.

Lk 194–199

Alltoa Kaarli suur teadmisterohkus tegi temast minu silmis nagu mingisuguse autoriteedi ja see arvamine jäi minus püsima ka hiljem, kui temaga koos hariduse aladel, muusika- ja lauluseltsis ja mujal töötasin. Sellestki jätkub edaspidi rääkida. Muidu kipuvad minu jutu käigus “tagumised rattad esimestest ette käima”, nagu jutus oleval ajal tihti öeldi mõnede asjade kohta. Kuulsin vanemate inimeste poolt seda öeldavat mõne liig edeva ja ettevaatamatu tüdruku kohta külas, kes külapoiste vastu liiga lahke olnud. Ma ei saanud sel ajal sellest lausest aru, kuid taipasin ometi, et sellega taheti öelda seda, et selle tüdrukuga polnud kõik asjad täiesti selles korras, nagu oleks pidanud külarahva arvates olema. Rohkem ma selle küsimuse kallal tol ajal ei juurelnud.

Vanapagana ja Kaval- Antsu jutte räägiti juba sel ajal vanemate poiste hulgas, samuti jutte kuningapoegadest ja kuningatütardest, nõidadest ja näkkidest, kes lapsi vette veavad, kui need kaevu, tiigi või jõe lähedale satuvad. Niisugused jutud ajasid teinekord päris hirmu peale, lausa päeva ajal. Eriti jubedad olid aga jutud tontidest ja kodukäijatest ning krattidest, mida õhtusel ajal talus jutustati. Nendest teadsid vanemad inimesed rohkem rääkida kui nooremad, ja enamasti need, kes mäletasid veel teoorjuse aegu ja mõisas rehel käimist. Jutud metshaldjatest ja rohumäe kuningast ei ajanud hirmutunnet peale, aga küll kuuldused ussikuningast, kelle eluase pidi soos olema. Sellepärast ei julgenud keegi kunagi minna üksipäini luusima sohu, kus võis niisuguseid koletisi kohata. Seni polnud ma veel kordagi näinud harilikku nõelussigi – ei rästikut ega nastikut, keda kõrgematel kuivematel kohtadel palju ei leidunud. Kuid ema hoiatas mind siiski, et ma

ei läheks heinamaa põsastesse sorima – uss võivad hammustada. Ega ma siis läinud ka, käisin enamasti ikka mööda jalgrada. Ema jutu järgi pidavat uss, kui ta vihaseks saab, inimest taga ajama. Keerab enese rõngasse ja tuleb siis nagu veerev ratas inimese järele, nii et vaevalt jõuab eest ära joosta. Need olid hoiatused, mis lastele anti. Ja mida võiski ema muud teha oma põngerjate hoiatamiseks, keda ometi nõoriga voodisamba küljes ei võinud pidanud, ja kes kippusid laiali jooksuma igasse ilmakaarde, nagu tarakanid (prussakad), kui neid külma ilmaga puistata. Poisslaps nõuab rohkem vabadust kui tütarlaps, kes rohkem kodu poole hoiab. Nii arutati sel ajal vanemate ringis.

Minu vabadust ei piiranud sel ajal keegi muu kui mina ise... ja minu teadmatus paljudest asjadest, mida ma lihtsalt ei teadnudki karta. Mul polnud kunagi seda hirmu, et ma võiksin näiteks metsa ära eksida, sest alati oli mul kaasas koer, kes mind ustavalt saatis igal pool, kus ma käisin. Lapsed ja koerad seltsivad teineteisega ikka hästi. Mul oli küll halbu kogemusi ühe kurjaloomulise koe-raga, aga see oli osalt ka mu oma süü, et ta mind hammustas. Võtsin seda arvesse ja edaspidi seda enam ei juhtunud.

Üldse näib minu vaimne edenemine sellest talvest alates võtnud olevat kiirema tempo kui kunagi varem. Olin selleks kevadeks juba viieaastane, kui lumi sulas ja maa haljendama hakkas. Üles-tõusmispühad ehk lihavõtted nagu rahvas neid nimetas, olid käes ja kanamunade kirjuksvärvimine käsil. See oli vist esimene kord, mil täie teadvusega sellest tegevusest osa võtsin. Ennemalt olin vist passiivse pealtvaataja osa mänginud. Esmakordselt tundsin huvi asja vastu ja püüdsin hoolikalt jälgida, kuidas ema pajast, kus munad keesid, lusikaga neid ükshaaval välja noppis ja siis aurava muna kohe klaasi või tassi sees oleva värvi sisse pistis, seal mõne aja ümberringi liigutas ja siis taldrikule kuivama pani. Mõnd muna värviti teistviisi: keerati ta värviliste riidenartsude ja sibulakoorte sisse ning pandi siis patta keema. Nendest tulid kõige toredamad munad. Kui munad värvitud, siis pani ema nad kõik ühele suurele taldrikule ja asetaski selle keset lauda, millele oli laudlina peale laotatud ja mida ehtis õitsev toomingaoks ühes lehile aetud kaseokste kimbu ning pajuurbadega, mida pajukas-sideks kutsuti. Valged pajumunad ja toomingaõied näisid väga ilusad ja röömsailmelised kesk heledat leherohelist.

Lk 225–243

Kui siis jälle Miia kord oli karjas olla, oli minul pidupäev: päike paistis heledamalt ja õhk oli puhtam ja kergem ja üldse oli parem olla. Miia õpetas mind siis kivikestega teisiti mängima: esiteks visati üks kivikene õhku ja püüti allalangemisel kinni, siis juba kaks kivikest korraga. See võttis enne hulga aega, kui ma sellega jõudsin harjuda nii, et mitte üks kivi ei tohtinud maha kukkuda. Siis arenes mäng edasi nii, et üks kivike visati üles ja krahmati maast teine kivi pihku ja ilma seda peost laskmata püüti see ülesvisatud kivi enne kinni, kui see jõudis maha kukkuda. See oli kõigile karjalastele tuntud kivimäng, mida mõnel pool isegi koolides olla õpetatud. Võib-olla... Mina ei käinud veel koolis, aga seda ma juba õppisin. Ja mul oli väga noor õpetaja. Võib-olla sellepärast õppisingi nõnda hoolsasti. See oli alles kivimängu algus – nn üheliste mäng. Sellejärele tulid kaheliste, kolmeliste, neljaliste, viieliste mäng. Tuli maast kraabata mitte üks, vaid kaks, kolm, neli ja viis kivi korraga. Selle täielik äraõppimine võttis mitu päeva ära, ja siiski ei saanud see täiesti omaseks. [---]

Mida see mäng mulle õpetas?

Kõigepealt püsivust ja kannatlikkust. Vähemkogenud õpetaja juures oleks kõik võib-olla nurjunud, pooleli jäänud. Aga ma püüsin, jäin paigale, ei joosnud ära, ei pildunud kive vihahoos laiali, ei trampinud hullumeelselt jalgadega nende otsas, kui kannatus oligi katkenud, nagu hiljem nägin seda tegevat teisi lapsi teises ümbruses. Õppisin enda üle valitsema, oma tundeid taltsutama. [---]

Kui kõht tühjaks läks, läksin sööma koju, kus ema kangast kudus, ja seejärel läksin jälle tagasi. Vahepeal oli kari teise kohta liikunud, samuti karjane, ja mul andis mõnikord õige kaua otsida mööda metsaalust, enne kui oma kaaslaste kusagilt sammaldunud kivi otsast istumast ja kudumast leidsin... kuna karjakellade kõlin lähedast lepikust kostis.

Mitte alati ei tegutsenud minu mentor või juhataja kudumiga. Vahetevahel luges ta endamisi mõnd raamatut, ja kui ma küsisin, mida ta säääl loeb, siis vastas ta esiteks naeratusega, aga viimaks rääkis mulle ühtteist, mis säääl lugeda oli. Ja kui ma ikka rohkem teada tahtsin, siis lubas ta teinekord niisuguse raamatu kaasa tuua, kus on juttu nõidadest ja näkkidest ja kõiksugu muid muinasjutte kuningapoegadest ja kuningatütardest. Viimaks oligi

see raamat tal kaasas. Ja siis ma sääl kuulsingi esmakordselt neid lugusid vanapaganast ja Kaval-Antsust ja näkkidest, kes lapsi jökke meelitavad. Harilikult ta jutustas ta mulle selle loo ette, ja kui meelde ei tulnud, siis vaatas raamatust järele. Nii läks aeg üsna ruttu ja me ei pannud tähelegi, kui oli juba kojumineku aeg.

Nii kordus päevast päeva, vaheaegadega siis, kui ei olnud Miia karjapäev... Ja need vaheajad olid mulle ikka väga igavad päevad, mida ma ei saanud millegagi täita. Katsusin küll ise lugema õppida isa raamatutest, aga ikka tundus see raske ja aegaviitev olevat. Sorisin seda Balakirevi² raamatut kaanest kaaneni ja sain nagu pisut targemaks, aga päriselt aru ikkagi ei saanud, lugemistehnika oli niivõrd raske, et mõte ununes enne ära, enne kui lause lõpule sain. Panin siis raamatu ära ja mõtlesin, kes peaks mind küll lugema õpetama. Nii suur huvi oli teada saada, mis raamatutes on kirjutatud. Ja kui siis Miia jälle tuli, avaldasin oma arvamist selle lugemise asja suhtes. Ta hakkas naerma ja ütles, et lugemaõppimine polegi nii raske kui arvatakse. Tarvis ainult sõnade mõte meeles pidada, siis läheb kõik nagu lepsi reega. Laskis siis minul ühest raamatust – “Näki raamat”³ oli selle pealkiri – veerida ühe tüki, mis läks küll suure vaevaga, aga ikkagi läks, ja küsis siis, mis mul sellest meelde jäi. Suuremat midagi ei jäänud, ainult see, et näkk oli jões ja muutis enda hobuseks ja tahtis, et lapsed tema selga istuksid. Siis ta oleks nad kõik jökke viinud ja ära uputanud. “Aga miks ta seda ei teinud siis?” küsis Miia. Sellepeale ei osanud ma enam midagi ütelda. Jutu lõpuosa oli mulle segaseks jäänud. Siis lugesime seda kohta uuesti ja nüüd selgus, et näkk kadus äkki ära, enne kui lapsi jökke vedada oleks saanudki. “Miks ta siis ära kadus?” Jälle paus. Lugesime veel kord ja siis selgus, et näki kadumise põhjuseks oli see, et üks pisematest poistest, kes ei olnud näki selga istuda saanud, maast oli hüüdnud: “See on ju näkk!” Ja et näkk ei pidavat seda sõna välja kannatama ja kohe ära kaduma, sellepärast jäid lapsed jökke viimata. “Aga kust see väike poiss teadis, et näkk polnud hobune?” päris Miia edasi. Jälle mõtlemine ... Jälle lugemine raamatust. Ja nüüd selgus, et poiss oli näinud, et hobusel polegi kapju all, on vaid kalauimed ja kalasabagi taga. Nüüd oli see tükk läbi. Ja sellest aitas seks korra. Tüki mõtte püüdmiseks oli kulunud tükk aega. Ühes sellega oli ka see tükk mitmel korral läbi loetud. Kui ma teisel päeval seda tükki uuesti vaatasin, siis ma oskasin seda juba mõtte järgi niiviisi lugeda, et ma enam korrata ei tarvitsenud. [---]

Juhtus siis olema ka neid päevi, mil heinamaal niisugust tegevust ei olnud, mis karjatüdrukule sobis, nagu vikatiga niitmine, siis oli ta kodus perenaisel abiks või kodu lähedal lambakarjas nõmmekarjamaal, kuhu nüüd pärast loomade karjamaale minekut jälle rohi oli peale kasvama hakanud.

Siis võeti vanad lood ja laulud ning juturaamat jälle käsile. Ja päevad tundusid olevat pärast paarinädalast vaheaega seda ilusamad. Lugesime sääl veel "Rahva juttude" raamatu läbi ja ühe "Kuninga jutud". Ma ei tea, mitmenda ande. Need olid vist M. J. Eiseni rahvaraamatute sarjast, mida ilmus ikka neli või viis numbrit igauhest. Pärastpoole sain neid teisi ka lugeda juba teistsalt, kui lugemisoskus ei teinud enam raskusi. Aga ime küll, et sellest lugemisest me kodus kunagi ei rääkinud. Ei tahtnud nagu sellega ilmaaegu kiidelda. Sest kes teab, mis siis veel välja mõtlevad, panevad kirjutama pealegi. Ja seda kirjutamist me ei sallinud... liiga palju olin sellega juba vaeva näinud ilma suurema tulemuseta. Kõrgeim hinne selle eest oli "3-". Mõistagi ei erguta niisugune hinne edasi püüdma. Minu arvates ei kõlba kirja õpetamiseks need inimesed, kes ise väga hästi kirjutavad või peavad end heaks kirjutajaks. Nad mõtlevad, et õpilane kunagi nii hästi ei või kirjutada nagu nemad ise ja seepärast hindavad õpilasi madalamalt kui nad tegelikult väärt on. Õpilased ei saavuta siis iialgi suuri tulemusi. Ilusat kantseleikäekirja pole ma kunagi saavutanud. Jah, kui just vabalt lasta nii kuis sulg võtab, siis ei saaks vist isegi oma kirjast aru. Räägiti, et Peeter Suurel olnud ka niisugune käekiri, millist ta ise polnud osanud lugeda. Olen seda käekirjaproovi kusagil näinud. Oli tõesti võimatu midagi aru saada. Aga aru saama ometi pidi, muidu lendas "dubinuška". Oh neid vaeseid hoovinarre ja kirjutajaid küll!

Lk 336-344

Ühel niisugusel päeval, kui jälle heinamaalt raagu korjasime ja lõket tegime, ei pannud tähelegi, et mäe takka kuusemetsa kohale kerkis üles suur ähvardav pilv. Äkki hakkas vihma sadama, ja nii tugevasti, et me ei jõudnud enam küüni varjule jooksta. Suure heinakuhjani oli aga vähe maad, ja juba olimegi mõlemad selle allatuule külje varjus suure vihma eest peidus. Loomad ei teinud vihmast väljagi, vaid sõid edasi, nagu poleks vihma olnudki. Koer oli vist kusagil kaugemal, sest ta ei püsinud üldse kaua paigal.

Vist kükitas ta samuti mõne paksema põosa varjul, kui ta üldse märkas varju otsida. Vihmasadu läks üha tugevamaks, ja me olime sunnitud enda varjualust laiendama, pugedes veel rohkem kuhja alla, heina eest ära kiskudes, mis polnudki nii väga kerge töö, sest heinad olid vajunud. Siiski sattusime niisuguse koha peale, kus heinad olid vähem tihedasti, ning kui olime suurema tuusti heinu välja tõmmanud, siis läks tekkinud augu laiendamine üsna hõlpsasti. Varsti olime suurendanud koobast nii palju, et mahtusime parajasti sinna sisse ära. Nii viisi külg külje vastu oli hoopis soojem istuda, pealegi ulatusime säält ka välja nägema karja. Ega polnudki seal midagi vaadata, sest kella kolksumine juba tõendas, et loomad edasi söid. Järsku kuuldus metsa poolt, kust vihmapilv oli tõusnud, valju mürinat. Saime kohe aru, et see oli kõuemürin. Suvel oli ka mõnikord õige ägedasti müristanud, vahel isegi öösiti, kuid teiste inimeste hulgas ei pannud seda nagu tähelegi. Pealegi oldi siis alati toas varjul, harilikult suleti müristamise ajal ukсед, aknad ja pliidsiibrid. Kardeti tuuletõmbust, mis pidi välgu ligi tõmbama.

Imestama pani ainult, et veel nii hilja sügisel müristab. Vanade inimeste jutu järgi see pidi tähendama pikka sooja, kuid ühtlasi vihmast sügist. Kartsime, et kui nüüd sadama hakkab, siis sajab jälle mitu päeva järjest nn lausvihma, ja siis jääb kari koju juba terveks päevaks... võib-olla mitmeks, koguni terveks nädalaks. Müristamine ei kordunud enam, kuid vihma sadas edasi. Karjane võttis nüüd raamatu, mis tal leivakotis varjul ja hakkas tasasel häälel lugema üht muistset lugu peidetud varandustest ja rahaaukudest. Oli jällegi üks Eiseni rahvajutte, mida ma hea meelega kuulasin. Keset lugemist käis äkki hele sähvatus ja vihm lakkas järsku... ja siis kohe kostis nii järsk mürts, nagu oleks keegi vastu maad virutanud määratu suure pesukurikaga. Rrr-akk-ss! Vähe mürinat kostis ka tagant järele ja siis hakkas jälle vihma sadama. Olime vakka nagu hiired pesas ega julgenud esialgu liigutada. Loomade kellahääled olid ka vaikinud ja karjane avaldas kartust, et välk on ehk mõne lehma maha löönud. Niisugust asja olevat enamalt siin sääl juhtunud äikese ajal.

Kui vihmasadu vähe harvemaks muutus, julgesime mõlemad välja piiluda. Siis kuulsime ka lehmakellade hääli ja nägime nende vihmast märgi kogusid põosaste vahel liigutavat. Karjane vaatas ja luges ja tema arvates ei puudunud kedagi. Kohe läks minugi meel palju kergemaks ja ruttu ronisime omast kuivast ja soojast

pesast välja ning vaatasime ringi. Meil oli kindel arvamine, et kusagil läheduses pidi olema välk sisse löönud, sellest see mürts.

Aga niipalju, kui meie ka vaatasime, ei paistnud olevat kusagil mingit purustatud puud ega märki. Lökkeasemelt tõusis peen sinine suitsusammas otse ülespoole läbi kahe kase ladvastiku. Lõke polnud veel täitsa kustunud ja kui me sinna peale asetasime uue hunniku raagu, siis mõne aja pärast lahvatas see suure leegiga jälle põlema.

Pikkamööda ilm selgines ja enam me kuhja sisse koopasse varjule ei läinud. Väljakistud heinad, mis kuhja ääre alt pisut märjaks olid saanud, toppisime selle avause ette, et väljastpoolt midagi märgata ei oleks, ja ülejäänud osa päevast veetsime lõkke ääres. Loomad söid edasi metsa all, liikudes omapead, ainult kui nad kuhjale liiga lähedale sattusid, siis tuli neid kaugemale lüüa nagu seda karjase keeles väljendati. Karjane tõi küüni nurgast mõned kartulid, mis selleks otstarbeks sinna varem varjule pandud, ja asetask need lõkkeasemele tuha sisse küpsema. Varsti kuuldus nõrka sisinat ja vopsu – üks kartul vist lõhkes suurest kuumusest. Karjane hakkas poolelijäänud juttu uuesti lugema ja nii viisi kulus aeg lõkke ääres kükitades. Istusime säääl lõkke ääres nagu muistsed varavalvurid rahaaugu ääres. Valvata olid meil kartulid, mis lõkkes küpsesid. Ja kui nad viimaks küllalt olid saanud, siis pigistasime nad ükshaaval lõhki ja söime. Maitseid ülihästi silguse leiva kõrvale, paremini kui mõnigi delikatess.

Sel õhtul kui karja koju ajasime, tuli vanaperenaine põlluvärvavas meile vastu ja küsis, kas meil hirmu ka oli, ja kas me seda suurt mürtsu ka olime kuulnud. “Kuulsime küll, aga midagi ei näinud. Vihma sadas.” Vanaperenaine ütles, et me ei võinudki näha, sest välk oli löönud heinamaa äärest natukese maad eemal lagedal põllul asuvasse määratu suurde raudkivisse, mille küljest oligi suur tükk eemale karanud. Läksime selle suure kivi juurde ja katsusime seda käega. Kivi tundus olevat veelgi soe. Teised inimesed käisid ka seda kivi vaatamas ja arvasid, et küll selle kivi all ikka vist mõni muistne rahalaegas peidus on, kuidas muidu välk just selle kivi sisse löi... kuna ümberringi teisi kive ka oli. Koolmeister arvas, et see kivi pidi rohkem rauda sisaldama, sellepärast siis sinna see kõmakas käiski. Kaarel arvas sedasama, aga siis arvasid, et kuluks õige järele uurida, vast ehk ongi midagi selle kivi all peidus. Lubasid koolmeistriga selle asja edaspidi käsile võtta. [---]

Raudkivi lugu andis kõneainet mitmeks ajaks. Küllast käis inimesi seda vaatamas ja kõik olid arvamisel, et selle kiviga peab midagi iseäralikku olema. [---] Koolmeister ja Kaarel tuhnisid pärast seda mitmel korral selle suure kivi ümber, kaevasid suure augu selle ümber, nii et kivi üsna küljeli vajus maa sisse. Aga vist ei leitud sääl midagi, muidu oleks nad sellest ikka rääkinud.

Kommentaariid

¹ Kaarel Silbermann (1868–1948), Alltoa talu peremees, Maidla vallavanem. Sai hariduse kohalikus Maidla külakoolis. Juba varakult, 14-aastase poisikesena alustanud ta ajalehelugemist, omandades huvi poliitiliste ja ühiskondlike päevaküsimuste vastu, milliseid hilisemal ajajärgul vallavanema, peakohtumehe ja mitmet muud laadi ühiskondlike ametite ja seltside tegelasena lahendada tuli (vt A. Tarendi. *Enesest ja teistest* I, lk 1–2).

² Balakirev oli Peeter I õuenarr. Raamat oligi tema lugudest.

³ M. J. Eisen. *Näki raamat*. Tallinn 1897.